

Wstęp

Wielka recesja lat 2007–2008+ była i nadal jest naturalnym eksperymentem, w trakcie którego można lepiej poznać mechanizmy rządzące funkcjonowaniem rynkowego i publicznego systemu finansowego. Ten szczególny czas globalnego kryzysu bankowo-finansowego zrodził zapotrzebowanie na nowe wyjaśnienia otaczającej nas rzeczywistości. Wielu analityków gospodarki i finansów stara się umieścić obecne doświadczenia w szerszym kontekście historycznym oraz w globalnej przestrzeni. Dotychczasowy twardy rdzeń wiedzy ekonomicznej jest prezentowany w kontekście porównawczym. Trwa pasjonujący dyskurs o przyszłości kapitalizmu i życiu w postkapitalistycznym świecie.

W centrum naszych wysiłków poznawczych i praktycznych znajdują się porównania. Wyjaśnianie otaczającej nas rzeczywistości jest nie do pomyślenia bez porównań¹. Jednocześnie porównania stają się coraz bardziej zawodne i wymagają specjalistycznej wiedzy oraz szczególnej staranności. Porównania międzynarodowe, zawarte m.in. w licznych rankingach (fenomen „globalnej obsesji rankingów”), szczególnie łatwo i chętnie są wykorzystywane do prowadzenia wojny psychologicznej wobec faktycznego lub wyimaginowanego przeciwnika.

Studia porównawcze pomagają w kontaktach z ludźmi wychowanymi w innych kulturach, mającymi nawyki wyniesione z innych kultur organizacyjnych². W tych warunkach komparatystyka stanowi naturalny pomost między naukami

---

¹ Ilustracją może być komunikat użyty w reklamie telewizyjnej: „Czy Eskimos, który ma cztery psy, jest bogaty czy biedny? Nie wiesz, bo nie masz porównania”.

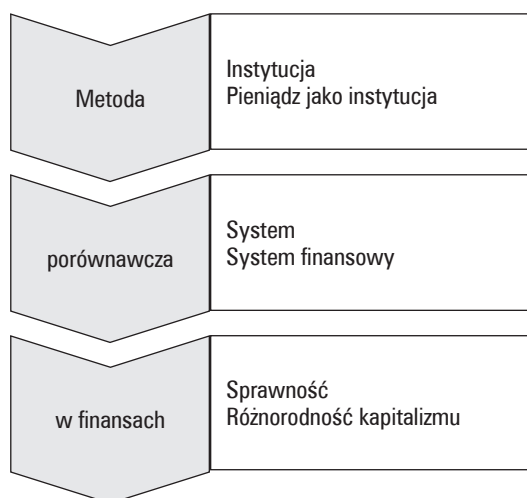
² Obserwator, który zna tylko jeden kraj, nie zna żadnego kraju (S.M. Lipset).

ściłymi i naukami społecznymi oraz między dyscyplinami tworzącymi dziedzinę nauk ekonomicznych.

Komparatystyka finansów jako nowa subdyscyplina nauk o finansach jest wykładana na studiach licencjackich na kierunku finanse i rachunkowość, na studiach magisterskich jest omawiana na seminariach dyplomowych, na studiach doktoranckich stanowi zaś przedmiot egzaminów kierunkowych. Badania w naukach o finansach zawsze są w jakimś stopniu, w tej lub innej formie, badaniami porównawczymi. W istocie wszyscy jesteśmy komparatystami.

Niniejszy podręcznik akademicki, wydany pod auspicjami Komitetu Nauk o Finansach Polskiej Akademii Nauk, jest adresowany do studentów na wszystkich poziomach nauki finansów. Jego część pierwsza lokuje metodę porównawczą w dziedzinie nauk ekonomicznych. Część druga koncentruje się na poznawczych aspektach porównywania. Część trzecia zaś odsłania – na tle kilku studiów przypadku – praktyczne oblicze i dylematy metody porównawczej. Część czwarta podręcznika zawiera scenariusze rozwoju komparatystyki finansów.

Logiczną strukturę podręcznika przedstawia rysunek 0.1.

Rysunek 0.1. Schemat analizy komparatystyki finansów

Źródło: opracowanie własne.

Struktura podręcznika jest tak pomyślana, aby część pierwsza mogła być wykorzystywana przez wszystkich studentów uczelni i wydziałów ekonomicznych. Część druga adresowana jest głównie do przyszłych licencjatów, część trzecia do przyszłych magistrów, zaś część czwarta przede wszystkim do słuchaczy stu-

diów podyplomowych i kandydatów na doktorów nauk o finansach. Całościowe spojrzenie na komparatystykę w dziedzinie nauk ekonomicznych ma pozwolić na wskazanie pułapek tkwiących w pozornej łatwości porównań w finansach.

Tabela 0.1. Struktura problemowa komparatystyki finansów

Porównania w ramach	<i>Episteme</i>	<i>Doksa</i>
Nauk przyrodniczych	1. Komparatystyka w dziedzinie nauk ekonomicznych	3. Komparatystyka prakseologiczna
Nauk humanistycznych	2. Teoria finansów porównawczych	4. Finanse porównawcze

Źródło: opracowanie własne.

Układ struktury podręcznika uwzględnia dwa wymiary komparatystyki finansów. Pierwszy to pewność nagromadzonej wiedzy. *Episteme* to wiedza pewna, kształtowana przez wieki. „Każde podobieństwo wyraża jakąś prawdę o świecie, bo jest zasadą jej artykulacji. *Episteme* podobieństwa zatem całkowicie podporządkowuje pojęcie prawdy i wiedzy całokształtowi stosunków między systemami artykulacyjnym określonym przez podobieństwo a porządkiem rzeczywistości przez nie wyrażanym” [Bytniewski, 2013, s. 283]. „*Episteme* nowoczesności można określić przez ukazanie sposobu, w jaki następuje wkroczenie czasu do dziedziny rzeczywistości poznawalnej, przez ukazanie czasu jako podstawowego wymiaru jej uporządkowania, a zarazem jako warunku relacji między przedmiotem a znakiem, jako epistemologicznego warunku empiryczności” [ibidem, s. 308]. *Doksa* jest tym, co pozostaje po „odwirowaniu” przez *episteme* tego, co nie jest prawdą ani niezawodną metodą naukową; to intuicja, a nie pewność; wiedza ulotna i zależna od sytuacji tu i teraz. Rolą *doksy* jest podtrzymywanie dyskursu społecznego na ważne tematy. Tu ważne są pytania, a nie precyzja lub ostateczność odpowiedzi na nie.

Tytuł podręcznika *Komparatystyka finansów* sygnalizuje dążenie autorów do skoncentrowania uwagi Czytelników na dorobku komparatystyki i wskazaniu jej przykładowego wykorzystania w nauce o finansach. „Finanse porównawcze”, rozpatrywane jako alternatywny tytuł tego podręcznika, zostały uznane za podejście zbyt instrumentalnie traktujące dorobek nauk społecznych w wykorzystaniu porównań i podporządkowane jedynie potrzebom praktyki. „*Istotą finansów jest zarządzanie pieniędzem*” [Śliwa, 2013, s. 13]. Pewnym kompromisem między obu skrajnymi podejściami do opisu roli porównań systemów finansowych jest „teoria finansów porównawczych” z równomiernym naciskiem na ich funkcje poznawcze oraz funkcje praktyczne. Dopuszczamy zatem możliwość

zamiennego posługiwania się terminami „komparatystyka finansów” oraz „teoria finansów porównawczych”.

Drugi wymiar naszej typologii to wprowadzone przez Wilhelma Diltheya różniczenie na badanie wszystkiego, co nie zostało stworzone przez ludzi, a więc *Naturwissenschaften* (nauki przyrodnicze), oraz to, co zostało stworzone przez człowieka – *Geisteswissenschaften* (nauki społeczne), a więc kultura, społeczeństwo oraz historia.

Aby te dwie sfery mogły być porównywalne, niezbędne jest powstanie *tertium comparationis*, cechy pozwalającej na porównanie. W tradycji judeo-greckiej są to prawa natury. Jeśli normy współżycia społecznego w różnych krajach są takie same, można dojść do wniosku, że stanowią one zasady prawa natury, które powinny być przestrzegane przez całą ludzkość. W paradygmacie „Natury” czas ma charakter kołowy. W paradygmacie „Boga” i „Duszy” czas ma charakter liniowy, powinien bowiem prowadzić do zbawienia wiecznego. Harmonia w ruchu kołowym oznacza pogodzenie sprzeczności wprawiających świat w ruch. To spojrzenie azjatyckie na czas w porównaniach. Świat duchowy i świat świecki łączą się tu i teraz, nabierając wielowymiarowego charakteru [Wiśniewska, 2007, s. 21–38].

Kościół katolicki w ślad za św. Tomaszem z Akwinu uznaje, że prawo natury jest odbiciem w duszach ludzkich prawa wiecznego i boskiego, zajmując zwierzchnią pozycję wobec prawa stanowionego przez ludzi, zwanego prawem pozytywnym. Ci, którzy przyjmują tezę o niezmienności i odwieczności prawa naturalnego, uważają, że wraz z moralnym dojrzewaniem ludzkości coraz lepiej i dokładniej potrafimy rozumieć wolę bożą i zawarty w niej przekaz dotyczący rzeczywistej treści tego prawa. Ci, którzy przyjmują, że prawo naturalne jest faktem zapisanym w konstytucjach, zakładają, że jego treść jest zmienna w czasie i przestrzeni. W przypadkach szczególnie jaskrawej sprzeczności między postanowieniami prawa stanowionego przez władze publiczne a prawem, które odpowiadałoby wymogom sprawiedliwości, pierwszeństwo uzyskuje to drugie.

Współcześnie obowiązuje teza, że nauka ma charakter ogólnoswiatowy i jej dorobek powinien służyć bezpośrednio całej ludzkości. Nauka odkrywa zatem różne oblicza praw natury. Jeśli jednak nauka nie ma ojczyzny, a ludzie mają małe i duże ojczyzny, to powstaje problem, czy w komparatystyce finansów mamy się posiłkować dorobkiem nauki światowej, czy też mamy ją ograniczyć do naszego rodzimego kręgu kulturowego, w tym przypadku judeo-chrześcijańskiej Europy? Niezależnie od tego, jakiej udzielimy odpowiedzi na to pytanie, musimy stale pamiętać, że komparatystyka finansów może obejmować różny poziom uogólnienia doświadczeń własnych i cudzych.

Nauki o finansach, podobnie jak nauki ekonomiczne w ogóle, mają silne zakorzenienie w kulturze i dorobku amerykańskim. W tradycji akademickiej Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii funkcjonuje rozróżnienie na licencjat, magisterium i doktorat z finansów jako *art* i jako *science*. W pierwszym przypadku są to sztuki wolne, w drugim – nauka ścisła. W Polsce nauczanie obejmuje obie formy nauki o finansach jednocześnie, bez metodologicznej samoświadomości różnicy. W tych warunkach komparatystyka finansów nie stanowi kolejnej, „zwykłej” części nauk o finansach, lecz jej metodę, nadającą finansom ich tożsamość. Ostatecznie bowiem finanse odpowiadają na fundamentalne pytanie, jak urzeczywistnić dane przedsięwzięcie, skąd czerpać środki na jego skuteczną realizację tu i teraz, czy też w innym ujęciu – skąd wziąć pieniądze i na co je wydać.

Metoda porównawcza jest synonimem metody naukowej. Jest to istota poznania zarówno w naukach przyrodniczych – *science*, jak i naukach społecznych – *art*. Nic więc dziwnego, że metodę porównawczą stosuje się w nauce o finansach jako jednorodną i wspólną dla obu sposobów uprawiania nauki.

Przepisy wykonawcze do obowiązującej w Polsce ustawy o stopniach i tytułach naukowych (Rozporządzenie MNiSzW z 8 sierpnia 2011 r.), zawierają podział nauki akademickiej na przedstawione niżej obszary, dziedziny oraz dyscypliny wiedzy.

► **Nauki humanistyczne:**

- archeologia;
- bibliologia i informatologia;
- etnologia;
- filozofia;
- historia;
- historia sztuki;
- językoznawstwo;
- kulturoznawstwo;
- nauki o rodzinie;
- nauki o sztuce;
- nauki o zarządzaniu;
- religioznawstwo;
- dziedzina nauk teologicznych.

► **Nauki społeczne:**

- dziedzina nauk społecznych:
  - nauki o bezpieczeństwie;
  - nauki o obronności;

- nauki o mediach;
  - nauki o polityce;
  - nauki o polityce publicznej;
  - nauki o poznaniu i komunikacji społecznej;
  - pedagogika;
  - psychologia;
  - socjologia;
  - dziedzina nauk ekonomicznych:
    - ekonomia;
    - finanse;
    - nauki o zarządzaniu;
    - towaroznawstwo;
  - dziedzina nauk prawnych:
    - nauki o administracji;
    - prawo;
    - prawo kanoniczne.
- **Nauki ścisłe:**
- dziedzina nauk matematycznych;
  - dziedzina nauk fizycznych;
  - dziedzina nauk chemicznych.

Z powyższego (w zaprezentowanym wykazie pominęliśmy takie obszary nauki, jak przyrodnicze, techniczne, rolnicze, leśne i weterynaryjne, medyczne i nauki o zdrowiu oraz nauki o kulturze fizycznej, ponadto obszar sztuki) wynika, że finanse nie są uznane ani za naukę obszaru nauk ścisłych, ani obszaru nauk humanistycznych, zostały zaś ulokowane w obszarze nauk społecznych. W tym zakresie komparatystyka finansów jest częścią szerszej komparatystyki nauk społecznych.

Komparatystyka nauk społecznych to synteza ilościowych i jakościowych metod badania, pozwalająca na przeprowadzanie eksperymentów intelektualnych, za pomocą których można określić, jak przebiegałoby badane zjawisko, gdyby zmienić wybrane parametry sytuacji decyzyjnej. Tego typu właściwość powoduje, że metoda porównawcza jest chętnie stosowana i w pewnym zakresie zastępuje bardziej kosztowne metody ilościowe.

W nauce o finansach szeroko stosuje się analizę przypadków oraz analizę zdarzeń, która pozwala na wzbogacenie wiedzy o relacjach badanego obiektu oraz o zmiennych ich modelu formalnego. Komparatystyka finansów jest stosowana na wszystkich poziomach analizy: metafinansów poszukujących kry-

teriów oceny jakości życia, megafinansów skoncentrowanych na racjonalności globalnej, makrofinansów opisujących gospodarstwo krajowe, mezofinansów analizujących migrację wartości dodanej, mikrofinansów skoncentrowanych na podmiotach gospodarczych, takich jak przedsiębiorstwo (finansowe i niefinansowe) oraz gospodarstwo domowe, finansów behawioralnych skoncentrowanych na psychologicznych prawidłowościach zachowań ludzi oraz nanofinansów wskazujących na granice kształtowania ludzkich zachowań, gdy pominię się ich codzienne nawyki.

Komparatystyka finansów ma zatem charakter wielopoziomowy. Najbardziej rozwinięta jest na poziomie makrofinansów. Niebezpieczne jest mieszanie zmiennych zależnych lub zmiennych niezależnych z różnych poziomów analizy obiektu badanego. Należy przy tym rozróżniać jednostki obserwacji oraz jednostki wyjaśniania teoretycznego. Punktem wyjścia analizy porównawczej jest pytanie poznawcze, określa ono bowiem wykorzystywane w nim jednostki wyjaśniania teoretycznego, które z kolei wyznaczają jednostki obserwacji. Obecnie obserwujemy odchodzenie od analiz czysto statystycznych, opartych na rachunkach narodowych, do analiz przypadków i analiz zdarzeń.

Tabela 0.2. Program poznawczy i praktyczny komparatystyki finansów

Poziom analizy	Obiekt badania	Wgląd w obiekt badania	Teoretyczna podstawa
Metafinanse	Jakość życia	Miejsce finansów w dobrostanie człowieka	Filozofia szczęścia
Megafinanse	Wszechświat	Zdolność systemu do samopodtrzymującego się rozwoju	Teoria stabilności finansowej
Makrofinanse	Gospodarstwo narodowe	Konkurencja i kooperacja w systemie globalnym	Teoria dynamizmu gospodarczego
Mezofinanse	Złożone sieci społeczne i przestrzenne	Migracja wartości dodanej w sieci	Fragmentaryzacja produkcji: outsourcing i offshoring
Mikrofinanse	Układ względnie odosobniony	Użyteczność transakcji dla jej stron	Teoria agencji
Nanofinanse	Codziennosc jako przykuwający uwagę element jakości życia	Zarządzanie ryzykiem finansowym codzienności	Teoria nanofinansów

Źródło: opracowanie własne.

Uniwersalną powinnością nauki o finansach jest dążenie do zapanowania nad niepewnością za pomocą zarządzania płynnością finansową, budowy buforów w instytucjach finansowych oraz zarządzania ryzykiem finansowym na wszystkich poziomach analizy.

Ramy podręcznika komparatystyki finansów, na podstawie wybranych pytań poznawczych i praktycznych, ilustrują jedynie jej potencjał w zakresie wyjaśniania świata finansów. W żadnym przypadku podręcznik ten nie zastępuje samodzielnych badań finansów. Jest jedynie zachętą do przeprowadzania analiz porównawczych przy zachowaniu bezpiecznych procedur.

Miłym obowiązkiem autorów jest podziękowanie Prof. zw. dr. hab. Jerzemu Węclawskiemu za cenne uwagi zawarte w recenzji wydawniczej. Oczywiście za wszelkie niedoskonałości tego podręcznika sami ponosimy pełną odpowiedzialność.